

ŞAİR TEZKİRELERİNİN BAĞÇE-İ SAFÂ-ENDÛZ'A ETKİLERİ*

Rıza OĞRAŞ

Süleyman Demirel Üniversitesi, Burdur Eğitim Fakültesi, Türkçe Bölümü, Burdur.

Özet

Şair tezkireleri, Türk edebiyat tarihi için ilk elden kaynak olması bakımından önemlidir. Şairleri tanıtmalarının yanı sıra dönemin kültür özelliklerini de yansıtır. Tezkireler, birbirinin devamı şeklinde yazıldığı için kendilerinden öncekilerden etkilenmeleri kaçınılmaz olmuştur. XIX. yüzyılda Es'ad Mehmed Efendi tarafından yazılan Bağçe-i Safâ-endûz adlı tezkirede Sâlim, Safâyî, Fatîn, Râmiz Efendi'lerin yazdığı tezkirelerin etkileri görülmektedir. Bu etkiler dikkate alınarak Bağçe-i Safâ-endûz'un edebiyatımızdaki yeri hakkında bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar **Kelimeler:** Es'ad, şair tezkiresi, Bağçe-i Safâ-endûz, Sâlim, Safâyî, Râmiz.

THE EFFECTS OF POET'S BIOGRAPHICAL TO BAĞÇE-İ SAFÂ-ENDÛZ

Abstract

Poet's biographical memoirs are important for Turkish literature history in point of being firsthand sources. They reflect the cultural characteristics of the age besides introducing poets. For biographical memoirs are written as a continuation of the preceding one, it is inevitable that they are influenced by the previous ones. The effects of biographical memoirs written by Sâlim, Safâyî, Fatîn, Râmiz Efendi are seen on Bağçe-i Safâ-endûz, Es'ad Mehmed Efendi's biographical memoir written in nineteenth century. The literary importance of Bağçe-i Safâ-endûz is evaluated considering these effects.

Keywords: Es'ad, a biographical memoir, Bağçe-i Safâ-endûz, Sâlim, Safâyî, Râmiz.

Giriş

Edebiyat tarihimizin yapı taşlarından sayılan şair tezkireleri, ilmî çalışmalarda ilk elden kaynak olması açısından önemlidir. XV. ve XX. yüzyıllar arasında yazılan ve sayıları kırkı bulan şair tezkireleri, şairleri tanıtmalarının yanında dönemin kültür özelliklerini de yansıtır. Şair ve tezkirecilerin birbirlerine etkileri hakkında ipucu verirler. Şair tezkirelerinin karşılaştırılması bu etkileşimleri tespit açısından önemli rol oynar. Çalışmaya konu edilen Bağçe-i Safâ-endûz adlı tezkireye daha önce yazılmış olan tezkirelerin etkileri tespit edilip elde edilen bilgilere dayanılarak bir değerlendirme yapılmıştır. Alıntılar, Sâlim Tezkiresi'nde çok fazla olduğu için Sâlim Tezkiresi'nden ve diğer tezkirelerden alıntılar olmak üzere iki grupta ele alınmıştır.

Bağçe-i Safâ-endûz

* Gazi Üniversitesi Türkoloji Araştırma Merkezi tarafından düzenlenen (11-13 Mayıs 2005) Türk Dünyası Tarih ve Kültür Kaynaklarının Değerlendirilmesi Sempozyumunda sunulan "Şuara Tezkirelerinden Bağçe-i Safâ-endûz'a Tezkire-i Sâlim'in Etkileri" başlıklı bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş şeklidir.

Bağçe-i Safâ-endûz, XIX. yüzyılda yazılan ve ismi, ebced hesabına göre 1251 H. / 1835'i veren bir çeşit Tezkiretü'l-üdebâdır¹. Eser, Sâlim Tezkiresi'nin sonu olan 1135 H./1722 M. den 1251 H. / 1835 M. tarihine kadar yetişen şairlerin kısa hal tercümelerini kapsar. Tezkirenin Es'ad Efendi'nin kendi el yazısıyla müsvedde halinde nüshası vardır². Sayfa kenarlarında ve satır aralarında müellifin düzeltmeleri bulunmaktadır. Bazı yerler sonradan doldurulmak üzere, boş bırakılmıştır. Bağçe-i Safâ-endûz'un iki yazma nüshası mevcuttur:

1. Müellif nüshası: Süleymaniye Kütüphanesi, Es'ad Efendi Bölümü, nr. 4040, Mikrofilm Arşivi No: 422 (S harfi ile gösterilmiştir).
2. Nail Tuman'ın kopyaladığı nüsha: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY 2095 (N harfi ile gösterilmiştir).

Elif-bâ sırasına göre tertip edilmek istenmiş, ancak bu sıraya uyulmamıştır. Zaten müellif eserin sonunda, müsvedde halinde bulunan nüshanın temize çekildiğinde yeniden tertip edileceğini, “İşbu müsveddede olan es<m!-i şu`ar< bi-mennih! te`<l< teby! {da ma*la~larının k<ffe-i qur>funda bi-qa^ın tert!bine ri`<yet ve müs<v! bulunanlarını+ t<r!*-i rıqletlerine ta!b!^an ken<rda gösterilen er^<m qasebiyle tert!b ü taqr!re niyyet olunmuştur.” sözleriyle belirtiyor³. Kaynaklarda 200⁴ veya 206⁵ olarak geçmekte ise de tespitlerimize göre 209 şâirin biyografisi ve bazılarının şiirlerinden örnekler vardır. Arap ve İran şairlerine de yer verilmiştir: Aqker (Îr<n! Meqmed <dı^_<n), Fen< (Îr<n! M!rz< `Abdu`r-Ras>l), Ahsen-i Îrânî (Îr<n! M!rz< &ul<m `Al!), Bah< (Îr<n! `Al! Efendi), X<bit (Îr<n! <dı^ Beg), Ezher! (`Abdü`l-Müte`<l Mı~r!), Berp!r, P!r (Beyr>t!) gibi.

Eser hakkında övücü ve yerici kayıtlara rastlanmaktadır: “Bu eser, ihtivâ ettiği bilgi itibariyle kıymetli bir menbâ olarak gösterilemez. Buna rağmen diğer tezkirelerde tesadüf edilmeyen ufak tefek kayıtları ihtivâ etmesi itibariyle büsbütün faydasız da değildir”⁶.

“Herkesin mesâlibinden bahsetmek itiyâdında olan Süleyman Fâik Efendi, mecmuasında der ki:

‘Tezkire-i Sâlim’den sonra birkaç kimesne tezkiretü’ş-suarâ cem’ine şurû eylemiş ise de mükemmel olmayup cümlesi nâkıs ve râbitasız olmakla itibâra şâyân değildir. Vak’anüvis Sahhâf Şeyhizâde Es’ad Efendi Sürûri’nin tevârih intihâbı mecmûasını tezyil ve o münâsebetle şuarânın ekserinin terceme-i hâllerini tezkir ve tekmile sa’y etmekte ise de terâcim-i eslâfa adem-i vukûfu cihetiyle ekseri yanlış tahrir etmekte olduğunu işitiyorum...’. Kavl-i mücerred, isbatî hakikat edemez. Bâhusûs Süleyman

¹ Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, Meral yay., İstanbul, 1975, c. 3, s. 53.

² Süleymaniye Ktp., *Esad Ef.*, nr. 4040.

³ Rıza Oğraş, *Es’ad Mehmed Efendi ve Bağçe-i Safâ-endûz’u*, Burdur, 2001, s. 262.

⁴ Hüseyin Ayan, *Tezkireler*, Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Edebiyat Bölümleri Ders Notları: 60, Erzurum, 1984, s. 40

⁵ Mustafa İsen, *Künhü’l-Ahbâr’n Tezkire Kısım*, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını-Sayı: 93 Tezkireler Dizisi-Sayı: 2, 1994, s.27; Mehmed Sirâce’-d-dîn, *Mecma`-ı Şu`arâ ve Tezkire-i Üdebâ*, Hazırlayan: Mehmet Arslan, Sivas, 1994, s. 14.

⁶ S. Nüzhet Ergün, *Türk Şairleri*, s. 1337.

Efendi kendi bahsettiği her zata bir kusur isnad etmek itiyadında olduğundan Esad Efendi'nin gaddarlığına dair sözü de ihtiyatla telakki olunur¹.

Es'ad Mehmed Efendi ise tezkiresine güvenmektedir ve onu her fırsatta kaynak gösterir. Şâhidü'l-müverrihîn adlı eserinde imlâ hususunda açıklamalarda bulunurken tezkiresine atıfta bulunmayı ihmal etmez: “..... Tercemesi fak!ri+ B<%çe-i \af<-end>z ile müsem< müsvedde-i tewkiretü'ş-şu`ar<sında mes|>r”²

Sürûrî Mecmuası'nın fihristinde³, Âkif-i Re'îsü'l-küttâb ismi çizilerek yanına düşülen hâmişte, “Şi'ri var ise de yazılan t<r!*i qes<bı 'illet olma%la i*r<c olundu. Tercemesi tewkireye na^le qa {ırlanarak bi-mennih! te'<l< na^l oluna” yazmaktadır. Bu ifadeye nazaran üzeri çizilen isimleri Bağçe-i Safâ-endûz adlı tezkireye aktarmak istediği düşünülebilir⁴. Ancak Bağçe-i Safâ-endûz'da bu isimler geçmemektedir.

Bağçe-i Safâ-endûz'da şairler tanıtılırken ayrıntılı bilgi verilmemiştir. Bir iki kelime veya cümleyle geçiştirilen şairler de vardır:

“A*ker (İr<n! Meqmed \<dı^ _<n): N<mı Meqmed \<dı^ _<n Ş<mı ned!m-i Fetqu'll<h M!rz<. N 10 / S 11b.

Xervet (Alay Em!ni Qasan Beg): `As<^ir-i _<~a Alay em!nliginden mu*rec Qasan Begdir. N 90 / S 26a.

S<lim (Mekt>b!-i Defter! *ulef<sından): Mekt>b!-i Defter! hulef<sından olup ba {ı kit<bet ve müb<ya`acılı^ *ıdmetlerinde güwer<n-ı ev^<t eden ^u {<tdan. N 153/S 52a.

Sür>r! (A^ça Veliyyü'd-d!n-z<de Meqmed Em!n): éu {<tdan A^ça Veliyyü'd-d!n-z<de es-Seyyid Meqmed Em!n Sür>r!dir. El-q<letü h<wih! Erzirg<nda müft!dir. Sinni altmış vardır. N 157 / S 52a.

Sa`d! (Müderriş Meqmed Sa`d! Efendi): &ala|adan munfa~ıl mev<!-i kir<mdan olup ^ır^ iki senesi vef<t eden Rı {< Efendini+ ma*d>mu müderriş!nden Meqmed Sa`d! Efendidir. N 160 / S 52a.

\ab< (éazvin! Murta {< Efendi): éazvini'l-a~ldır. N<mı Murta {< ve *ıdmeti münş! dürr-i der-i d<'ire-i şeh-z<de sinni elliden mütec<viz ve ~<qib-d!v<ndır. N 164 / S 54b.

`İb<d! (Ender>n! éonyev!): éonyadan |ar!^i Mevlev!den Aqmed Efendi-n<m <g<hı+ bedridir. =sit<neye gelip evvel< &ala|a Sar<yı a%aları zümresine ilq<^ ^ılınmış ve ba`de zam<nin *az!ne-i hüm<y>na alınmış. N 181 / S 88b.

¹ İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şâirleri*, Dergâh Yay., İstanbul, 1988, c. 1, s. 324.

² Rıza Oğraş, *Esad Mehmed Efendi'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Şâhidü'l-Müverrihîn Adlı Eserinin Edisyon Kritiği*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Edirne, 1995, s. 334-335.

³ Sürûrî, *Mecmûa*, İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi, nr. 1035, vr. 10b.

⁴ Rıza Oğraş, a.g.t., s. 119.

`Abd! (Çeteci `Abdu'll<h Paşa): Ya`n! Çeteci `Abdu'll<h Paşa. N 182 / S 67a.

Fer!d Beg (İsm<'!! Efendi-z<de): N<mı İbr<h!mdir. _<ceg<ndan İsm<'!! Efendi-n<m w<tı+ o%ludur. Cül>s-ı Sel!m _<n!de *az!ne-i hüm<y>na alınmıştır. N 193 / S 88b.

Fen< (İr<n! M!rz< `Abdu'r-Ras>l): Bi's-sef<re Tahr<na giderken mül<^<t ve ~oqbet-i ş!riyyesinden qıss-i qüsn-i nik<t etdigimiz q<l< mu^!m-i d<r-ı Fen< M!rz< `Abdu'r-Ras>l-i jal<^at-p!r<dir. N 194 / S 69a.

Fevz! (éar~lı Aqmed Efendi): \<qib-d!v<n-ı müretteb ve ~aq<yif-i şum<r-ı nüs*a-i tedr!s-i `ilm-i edeb olup bi+ iki yüz s<linde altmış beş sininde iken mevlidi olan éar~da <*irete rıqlet eden Aqmed Efendidir. N 196 / S 76b.

K<mil (Ender>n!): S<bı^u'w-wıkr F<{ıl Begi+ d<der-i şef!^idir. Bunlar Seferliye alınmış Ender>n-ı Hüm<y>nda genc iken fevt olmuştur. N 201 / S 90b.

V<hib: 1130 qud>du". -N / S 87a.

Bu haliyle adı geçen şairler hakkında tam bir bilgiye sahip olmak mümkün değildir. Ancak sevdiği veya kendine yakın gördüğü şairlere geniş yer ayırmıştır. Bu durum diğer tezkirelerde de görülebilmektedir.

Diğer tezkirelerde yer almayan bazı şairler hakkında bilgi vermesi onun değerini arttırmaktadır. Bağçe-i Safâ-endûz'da tanıtılan ve diğer tezkirelerde yer almayan şairlerden tespit edebildiğimiz 40 şair bulunmaktadır. Bu şairler tanıtılırken doğum yeri, doğum tarihi ve mesleği gibi bilgiler düzenli değildir ve bazı şair maddelerinde de çok az bilgi verilmiştir. Bu şairler:

A_KER (İr<n! Meqmed \<dı^ _<n), AQMED (İsq<^ _v<cesi), AQMED (éaram<n!-z<de Şey* Aqmed Efendi), `=RİF (Mu~|af< Efendi), =ŞÜFTE (Fetq `Al! Ş<h-z<de), BAH= (İr<n! `Al! Efendi), İB=İAbdu'r -Raqm<n Efendi), B=Hİ (K<tib-z<de `Abdü'l-Ker!m), B=Hİ (Seyyid `Abdu'll<h Efendi), B=Hİ (\o^ollu-z<de İsm<'!! Beg), BERPİR, EZHERİ (`Abdü'l-Müte`! Mı~r!), FENİr<n! M!rz< `Abdu'r-Ras>l), FEVZİ (éar~ıAqmed Efendi), Q='İZ (Aqmed Efendi), Q=CİBİ (Q<c \<liq-z<de _al!! Efendi), Q=FI} (&alalalı Q<fi}), QÜSEYN EL-MEVLEVİ (Derv!ş Qüseynü'l-Mevlev!), `İB=Dİ (Ender>n! éonyev!), `I=M (Mu~|af< `I~<me'd-d!n Efendi), LEBBİ (Seyyid Meqmed Efendi), MECDİ (Geredev!), MECDİ (Sarr<c-z<de Mu~|af< Efendi), N=Mİ (Meqmed @av<s!), NA\AFAT (Qasan Bayra^d<r-z<de Mu~|af< Ender>n!), NİG=H (éırım! Wekeriy< Efendi)İRP (Beyr>t!), R='İé (Niş<ncı `Al! Efendi Ender>n!), \AB= (éazvin! Murta{< Efendi), X=BİT (İr<n! \<dı^ Beg), XEN=ÿ (Kütahyev! Aqmed Efendi), XERVET (Alay Em!ni Qasan Beg), \IDÉİ (Er{urum! `Oxm<n Efendi), @AB'İ (Sip<h!-z<de `Al! Efendi), @AYYİB (An^arav! Meqmed Efendi), TAÉİ (Meqmed Ta^iyyü'd-d!n Qaleb!), ÜVEYS (Seyyid `Oxm<n Efendi), V=HİB, V=ÉIF (@op-*<neli-z<de `Oxm<n Beg), YEKT= EFENDİ (İstanbul!),'dir.

Bağçe-i Safâ-endûz'da dil ve üslûp özelliklerine bakacak olursak, dil sade ve anlaşılır değildir. Arapça ve Farsça kelimeler çok sık kullanılmakla birlikte, bazen de çok açık ve anlaşılır bir anlatım görülmektedir. Eserin müsvedde olarak kalması ve

yazarı tarafından yeniden tertip olunmaması sebebiyle anlatımda eksiklikler ve düzensizlikler görülmektedir. Ancak Bağçe-i Safâ-endûz, eksik ve hatalarına rağmen diğer tezkirelerde adı geçmeyen şairleri tanıtmayı ve bazı şairler hakkında ek bilgiler vermesi sebebiyle önemli bir eserdir.

Bağçe-i Safâ-endûz, Sâlim Tezkiresi'nin sonu olan 1135 H. / 1722 M. den 1251 H. / 1835 M. tarihine kadar yetişen şairleri tanıttığı ve bu tezkirenin devamı olduğu için etkilenme kaçınılmaz olmuştur. Şairler tanıtılırken ve şiir örnekleri verilirken Sâlim başta olmak üzere Safâyî, Râmiz ve Fatîn tezkirelerinden yararlanılmış ve atıflarda bulunulmuştur. Bazı maddelerde ise kaynak belirtilmemiştir. Sâlim tezkiresinden yapılan alıntılarının sayısı diğerlerinden oldukça fazladır.

XVIII. YÜZYIL

Tezkirenin Yazarı	Tezkirenin	Adı ve Yazıldığı Tarih	Yıllar	Şair Sayısı
1. Safâyî ö.1138/1725	Safâyî Tezkiresi	1132/1719	1640/1719	480
2. Sâlim ö.1156/1743	Sâlim Tezkiresi	1134/1722	1688/1722	435
3. Râmiz ö. 1202/1786	Âdâb-ı Zurfâ	1198/1784	1625/1784	376

XIX. YÜZYIL

1. Es'ad Efendi	ö.1264/1847	Bağçe-i Safâ-endûz	1251/1835	1722/1835	209
2. Fatîn Dâvûd	ö.1283/1866	Hâtimetü'l-eş'âr	1250/1834	1722/1853	672

Tablodaki bilgilerde de görüleceği üzere bu tezkirelerin yazıldıkları ve kapsadıkları tarihler, birbirinin devamı olduğunu göstermektedir. Ancak Fatîn Dâvûd tarafından 1834'te tamamlanan Hâtimetü'l-eş'âr, 1722-1853 yılları arasında yaşamış şairleri tanıtmaktadır. Eserin yazılış tarihi olan 1834 ile tanıttığı şairlerin 1853 yılına kadar yaşamış olması tezat gibi görünse de bu farklılık, yazarın eserine sonradan eklediği şairler sebebiyledir. Bağçe-i Safâ-endûz'un müellif nüshasında bu tezkireden alıntı yokken Nail Tuman tarafından kopyalanan nüshada bazı şair maddelerine Fatîn'in Hâtimetü'l-eş'âr'ından kaynak belirtilerek şiir örnekleri eklenmiştir.

Bağçe-i Safâ-endûz'daki alıntılar iki grupta incelenebilir:

1. Sâlim Tezkiresi'nden Yapılan Alıntılar, 2. Diğer Tezkirelerden Yapılan Alıntılar.

Karşılaştırılan tezkirelerdeki metinler, çok fazla yer kapladığı için Bağçe-i Safâ-endûz'daki kaynağa işaret eden şekliyle verilmiştir.

1. Sâlim Tezkiresi'nden **Yapılan Alıntılar:**

Bağçe-i Safâ-endûz'da Tezkire-i Sâlim'e atıf yapılarak 25 maddeden alıntı yapılmıştır. Bu alıntılar aynen aktarma değildir. Kullanılan ifadelerle göre yazar, karşılaştırma yapmak ve kendi düşüncesini doğrulamak amacıyla Tezkire-i Sâlim'e ve diğer tezkirelere başvurmuştur. Karşılaştırma yaptığı, şairleri tanıtırken verdiği bilgilerden anlaşılabilir:

Eski mahlası Muhibb olan Eser, Tezkire-i Sâlim'de mim harfi maddesinde geçmektedir: "Tewkire-i S<limde ma*la~ı ^ad!mi olan Muqibb ile qarf-i m!mde terceme ve exeri mes|>r ve gül-geşt-i sey<qati b>st<n-sar<y-ı =sit<ne-i `Aliyyede enc<m ve كیندی گیتدی Exer 1135/1819 t<r!*inde riy<{-ı cin<nda <r<m bulan Bel*i'l-mevlid bir p!r-i Jar!f ve n<mı Mu~|af<dır.

Bu beyt-i F<ris! Tewkire-i S<limden na^l edildi:

(N 3 / S 3b) کردن نظارهء عاشق درازی میکند " غمزهء بی باک او شمشیر بازی میکند

Bu Farsça beytin, Eser mahlâslı Belhî Mustafa Efendi'ye ait olup Tezkire-i Sâlim'den nakledildiği belirtilmişse de ilgili maddede¹ bulunamamıştır.

Bağçe-i Safâ-endûz'da şairler hakkında verilen bilgiler çok kısa tutulmuştur. Bazı şairler tanıtılırken Tezkire-i Sâlim'e ve diğer tezkirelere atıf yapıldığı ve o tezkirelerdeki bilgilerin özetlendiği görülmektedir. Şâmî-zâde Üsküdârî Ahmed tanıtılırken: "Aqv<l-i muqassen<t-iştîm<li Tewkire-i S<lim ve \af<y!de muqarrer ve ^alem-i m>şig<fi end>h-i mid<d-b<r-ı im{-yı vex<'i^-i şer`iyye iken ta^r!ben bi+ yüz elli birde münşiy<n-ı cem`-i nexr ve`n-ni|<m cem`-i na|j-m-ı r>q-ı rev<nına ~aqn-ı cennet ma^arr olan behre-y<b-ı fa{!let ve çemen-z<r-ı nix<r ve ni|<mda *a||-ı nef!s ile b<%b<n-ı mah<ret ve ba`{ı <x<rı del<letince m>cid<n-ı ma`<n! miy<nında Ser-<med Ş<m!-z<de Üsküd<r! Aqmed Efendidir." (N 7 / S 14a)

Edîb mahlâslı Şehrî Abdullah Ağazâdede Süleyman tanıtılırken, Damat İbrahim Paşa'nın kitapçılığı hizmetinde bulunduğu, 1134/1721'de Ruûs Kalemî'nde dâhil pâyesini elde ettiği ve reis olduğu, aynı yıl vefat ettiğinin belirtildiği aktarılıyor: "S<lim Efendi Tewkiresinde ^adr-d<n-ı `ulem< ve üdeb< D<m<d İbr<h!m Paşanı+ kit<bcılı^ *ıdmetiyle k<m-y<b ve bi+ yüz otuz dört ev<'ilinde b<-himmet-i ~adr-ı müş<rün-ileyh ze`<metle re`!s ya`n! Ru`>s eâleminde d<*il-i silk-i kütt<b oldu%u ma{b>|-ı ^alem-iş`<r ve sene-i mezb>rede ş!r<ze-i nüs*a-i zindeg<n!si güsiste-t<r olan ş<`ir münş! ş!r!n-güft<r şehr! `Abdu`ll<h A%a-z<de Süleym<n-n<m n<dire-i r>zg<rdır."

Şeyhülislâm İshak tanıtılırken 1111/1699'da imtihanla müderris olup 1130/1717'de Mekke kadılığı görevine getirildiğini belirtildiği aktarılıyor: "Bi`l-imtiq<n bi+ yüz on birde d<*il-i |ar!^-i tedr!s ve bi+ yüz otuz \aferinde Mekke-i Mükerrreme p<yesiyle bin<-yı i^b<li d!de-i te`s!s oldu%u Tewkire-i S<limde mewk>r ve " (N 13 / S 6a)

Âgâh mahlâslı Bulak Hâfız Mehmed Efendi'nin Semerkent'ta doğduğu, Buhara'da yaşadığı, İstanbul ve başka şehirleri dolaştığı, Diyarbakır'da kırk elli yıl ikamet ettiği ve ilim ve irfanla uğraştığı, şiirlerinin ediplerce beğenildiği ve usta bir şair olduğuna dair Sâlim ve Safâyî Tezkirelerinde bilgi verildiği anlatılmaktadır: "Ney-şekker-i lewwet-i xemer vücdı na*list<n-ı Semer^andda ve `al<-^avl Bu*<r<da z!b<-r<-yı |arq-ı şuh>d ve gül-geşt-i sey<qati fihris-i büld<n ve k<n-ı cev<hir-i `irf<n olan İstanbul ve s<'ir diy<ra vardı^dan ~o+ra Diy<r-ı Bekre res!de-i miş<^a i^<met ve ^ır^ elli yıldan beri ol c<y-ı feraq-fez<da tedr!s-i `ul>m ve hüner ve `ib<det-i Rabb-i Vef!r ile nih<de b>riy<-yı istir<qat ve şey*-i <g<h `irf<n u s<'ir `ul>ma <şin< ve elsine-i xel<xede eş`<r-ı <bd<rı müselle-i üdeb< bir ş<`ir-i bel<%at-

¹ Sâlim, Tezkire-i Sâlim, Hazırlayan: Adnan İnce, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, 1977, s. 115

dest-g<hdır deyü aqv<li Tewkire-i S<lim ve \af<y!de mev~>f ve bi+ yüz ^ır^ dört qud>dunda” (N 22 / S 9b)

Emîn mahlâslı Seyyid Mehmed Efendi tanıtılırken, Tezkire-i Sâlim’de, Bursa müderrisi olmak için imtihanı kazandığına dair ayrıntılı bilgiler verildiği ve Tezkire-i Safâyi’de ise eski mahlâslı olan Sâbık ile bazı tercümele yapıtığı ve çeşitli şehirlerde kadılık yaptığının yazıldığı belirtiliyor. Bağçe-i Safâ-endûz’da verilen bilgilerden anlaşıldığı üzere her iki tezkiredeki bilgiler karşılaştırılarak birleştirilmiş ve daha sonra kendisinin elde ettiği bilgiler eklenmiştir: “Tewkire-i S<limde aqv<li Burusa müderris!n silkine b<-imtiq<n bi’l-insil<k d<*il mertebesine p<-nih<de-i vu~>l olmuşdur ta`b!rine ^adar taqr!r ve \af<y!de s<bı^da ma*la~ olan S<bı^ ile ba`{ı terceme-i heng<m-ı cüv<n!-güweştesi ~af<yiq-z!b-i tas!r ^ılınup sene 1139 da men<~ib-ı devriyeden @rablus Ş<m ba`deh> Kütahya ve éay~erieye ve b<-p<ye-i Ba%d<d-ı d<ru’l-cih<d Bel%rad mevleviyetleriyle be-k<m oldu^dan ~o+ra &ala|a rütbesiyle 1156 Wi’l-^a^desinde med!ne-i Filibe moll<lı%ıyla iltif<ta ^ar!n ve ol s<lde ma^arr-ı qük>metinde bi’l-inti^<l Şah<be’d-d!n Paşa C<mi’i ^abrist<nında def!n olup şi`r ü inş<da müvecceh-i ma`n!-i reng!n ve `a~rında gene!ne-i sü*ana n<]ır<-y!n ve Aya~ofya-i Keb!r şadırv<nını+ t<r!*ini n<]ım ve qad!^a-i `ilm ü hüneri qarf-i `illet {a`findan s<lim <ti`t-terceme Burusav! `Abdü’l-H<d! Efendini+ *alef-i keb!ri es-Seyyid Meqmed Efendidir.” (N 31 / S 10a)

Aynı şekilde, Es’ad Efendi adlı şairin sahn-ı seman medresesinde müderrislik elde edinceye kadar olan hayatı ile ilgili Tezkire-i Sâlim’den bilgi aktarılmaktadır:

“Tewkiretü’s-S<limde aqv<l-i ber-güz!de-iştım<lleri ~aqn-ı xem<n rütbesine ^adar keş!de-i ser-sa|r-ı iml< ve” (N 15 / S 5b)

Es’ad Efendi’nin Tezkire-i Sâlim’de verilen bilgilere çok itibar ettiği ve beğendiği, Enîs Receb Dede maddesinde yaptığı atıftan anlaşılmaktadır. Ona göre bu tezkirede verilen bilgiler, “mer^>m-ı ^alem-i fe~<qat-mers>m” dur. Yani fesahat resmeden kalemin yazılarıdır: “Şehr-i Edirnedden neş’et ve =sit<nede Ye+i^apu Mevlev!-*<nesi Şey*i Qacı Aqmed Dede ser-ma|baqda wev^<y<b-ı ^and-ı terbiyet birle bi+ |o^san beşde ~ılasında k<’in mevlev!-*<nede bi’l-istiq^<^ bas|-ı post-ı meş!*at ve ijh<r-ı irş<d u ker<met etdikleri Tewkire-i S<limde mer^>m-ı ^alem-i fe~<qat-mers>m ve” (N 26 / S 6a)

Aynı şekilde Yanyalı Es’ad tanıtılırken Tezkire-i Sâlim’i, fezâil-maâlim olarak yani belirtileri erdemlilik olan Sâlim’in tezkiresi şeklinde tanımlar: “İbni `Al! ibni `Oxm<ni’l-Yanyav! S<lim fe{<’il-i me`<lim tewkiresinde” (N 16 / S 5b)

Emîrî mahlâslı Âmidî Mehmed Efendi hakkında bilgi verilirken Sâlim Efendi’nin çağdaşlarından olduğu, söz ve anlam sanatlarında kabiliyetli ve eşsiz olduğu, 1137’de vefat ettiği belirtilir: “S<lim Efendini+ mu`<~ırlarından olma%la gül-deste-i fe~<qat-beste-i resm-i dil-niş!n-i |ab` u n<mını na^ş-ı perniy<n-ı tewkire ^ıldı%ı laf]en ve ma`nen t<cir ü k<l<-für>ş-ı cins-i sü*an ü

nev<dir-i Meqmed =mid!dir ki 1137 Şa`b<nında ^a|<r-bend-i r<h-ı cin<n ve v<~ıl-ı şehrist<n-ı rı#v<n olmuşlardır”. (N 26 / S 7b)

Belîğ mahlâslı Nisârîzâde Abdullah Efendi için de Sâlim Efendi'nin çağdaşlarından olduğu, yer yer sadece söz yazarı olduğu ve müteşair olarak bahsedildiği söylenmektedir: “..... S<lim merq>mu+ mu`~ır-ı olup c<-be-c< s<dece sözlerini bulmuş ve müteş<`ir ~!%asıyla külliy<t-ı şî rine qarf-end<z olmuş ise de” (N 59 / S 20a)

Bazı şairler tanıtılırken, şairin babası Tezkire-i Sâlim'de mevcut ise belirtilmiştir. Osman-zâde Tâib tanıtılırken, babası, Süleymaniye Vakfı Ruznamecisi Osman Efendi'nin hayatı hakkında Tezkire-i Sâlim'de bilgi verildiği nakledilmektedir. Sadece şair için değil, şairin babası için de atıf yapılmaktadır. Esad Efendi'nin tezkirelerdeki bilgileri karşılaştırırken ayrıntılara indiğini göstermesi bakımından bu örnek önemlidir: “Tewkire-i S<limiyyede terceme-i aqv<li muqarrer Süleym<niye V<^f-ı Şer!fî r>z-n<mecisi `Oxm<n Efendini+ ~ade!f-i ~ulbünden dür-d<ne-i vüc>dı z!b-i ceyb-i `<lem-i şuh>d ve bi+ yüz yigirmi |o^uzda Qaleb ^a{<sıyla bi'l-istiqa^< mev<!-i kir<mdan ma`d>d oldu%una” (N 74 / S 23b)

Şairler hakkında bilgi verirken Tezkire-i Sâlim'e başvurduğu gibi şairin eserini değerlendirirken de aynı tezkireye atıfta bulunmaktadır. Hakkî adlı şairin Mesnevi Şerhi adlı eserinin basılmasına yardımcı olduğunu ve bazı menkıbeleri eklediğini belirtirken şairin Tezkire-i Sâlim'de de övüldüğünü ayrıca belirtir: “..... bi-qamdi'll<hi te`<l< ma`rifet-i fa^!r<nemle |ab` olunan Mexnev! Şerqî Jährına aqv<l-i cez!le ve men<^!b-ı cel!lelerini `al<-vechi't-af~!l taqr!re muvaffa^ ve siyemm< silsile-n<mesinde revna^>su|>r-ı vara^ olup Tewkire-i S<limde da*! keş!de-z!b-i bey<n ise de ba` {ı müs<maq<tadan s<lim olmama%la” (N 128 / S 37a)

Es'ad Efendi, Tezkire-i Sâlim'in hazırlandığı dönemde sağ olan veya genç yaşlarda bulunan şairler hakkındaki bilgileri özetleyerek aktarmakta ve hayatlarının kalan kısımlarıyla ilgili bilgileri eklemektedir:

Vâkîf adlı şairin hâric ve ibtida-i dâhile kadar olan kısmın Tezkire-i Sâlim'de geçtiği, daha sonraki hayatında I. Mahmut döneminde Halep'teki görevinden azledildiği ve vefat ettiği belirtiliyor. Böylece Tezkire-i Sâlim'de adı geçen bazı şairlerin geri kalan hayatlarıyla ilgili bilgiler tamamlanmış olmaktadır: “Bi+ yüz yigirmide Ebe-z<de merq>mu+ iş<retiyle *<rice n<'il ve ibtid<-i d<*ile ^adar terceme-i cem!lesi Tewkire-i S<lime geçmekle %ayret-i em<xil ve devr-i _<n Maqm>d-ı Evvelde ma`z>len `an-Qalebi'ş-Şehb< `<zim-i semt-i be^< olup” (N 242 / S 87a)

Aynı şekilde Yümnî tanıtılırken, hâric pâyesini alana kadar olan hayatının Tezkire-i Sâlim'de anlatıldığı, kalan kısmında da Yümnî'nin 1152/1739 ortalarında Yenişehir'e tayin edildiği ve daha sonra vefat ettiği belirtilmektedir. Şair ve münşi olduğuna dair Seyyid Vehbî ve Ebezâde'nin sözleri delil gösterilmektedir: “Ye+işehrli müfti'l-en<m `Abdu'll<h Efendini+ iş<retleriyle bi+ yüz otuzda b<-ru'>s-ı *<ric be-k<m ve

ba`de`d-devri`l-mu`td bi+ yüz elli iki *il<li Ye+işehr ^a{<sıyla ma^{i`l-mer<m ve heng<m-ı qük>metinde ^<#! ve `<zim-i `<lem-i be^< olup şu`ar<dan oldu%una Vek<let-n<me-i Seyyid Vehb! sit<yiş-i qüsn-i şeh<det ve münşiy<ndan bulundu%una meş<yi*~i İsl<mdan Ebe-z<de ve Ye+işehrli `Abdu`ll<h Efendileri+ mekt>bculu`da isti*d<mına del<let eden meş<yi*~i cev<mi`-i sel<|!nden `Oxm<n Efendi-z<de Meqmed Efendidir ki *<ricine ^adar aqv<li Tewkire-i S<lim Efendide d<*ildir.” (N 245 / S 91b)

İkbâl¹ mahlâslı Seyyid Mehmed Efenzâde de tanıtılırken, edebiyat ve nücûm ilminde mâhir olduğu, dâhil pâyesini aldıktan sonra sahna ulaşmışken bazı sözleri sebebiyle kadılığa nakledildiği ve Mostar kadısı oluncaya kadarki hayatının Tezkire-i Sâlim’de yazılı olduğu belirtildikten sonra kalan hayatına dair bilgiler verilir: “Ma`<rif-i edebiyeye ve b<~*u~> fenn-i nüc>mda m<hir ve i~<bet-i isti*r<c-ı aqk<mı qayret-dih-i e~<%ır u ek<bir ve |ar!^~i tedr!sde p<yesi d<*il-i qareket ve `<l<-^avl m>~ila-i ~aqna v<~ıl iken aqk<m-ı müdhişeye d<’ir ba`{ı kelim<t-ı n<-sez<sımı inne ~ıd^an ve inne kiwben her `a~rda müte`arrı{-ı ehl-i kem<l olan qasede-i hüner-düşmen Şey*ü`l-İsl<m Şeh!di+ g>ş-ı %aflet-p>şına il^< ile si`yetin etmeleriyle müş<rün-ileyhi+ ber^~i *<num<n-s>z-ı nuh>rı ~<i^a-b<r u n<m-ı b!-ç<reyi köhne-ta^v!m-i ı~d<r edip bu ^<|ı`adan necm-i |<li`i girift<r-ı `u`de-i inqis<f ve %<lib< şe`<met-i`ti^<d-ı aqk<m-ı nüc>miyye ile q<l ü ş<nı ma^l>b-ı ma*|<~ olara^ ser-i fel<ket-zedesi mu^ayyed-i zenc!r-i %adr u i`tis<f ve biraz zam<ndan ~o+ra ba`{ı ~<fi?~ud>r-ı `ulem< merhem-i mez<qimiyle cer!qa-i qırm<nına ceb!re-bend-i lu|f u se*~< olup ya`n! |ar!^~i ^u{<ta id*~<l ve Mostar ^a~abasında ^<#! oldu%u q<le ^adar ber-vech-i ı|n<b maqall-i mişk<t-ı terceme-i aqv<lini S<lim Efendi Tewkiresinde

Sâkıb mahlâslı İzmirî Mustafa Dede hakkında, Kütahya’da Mevlevî şeyhi oluncaya kadarki hayatının Tezkire-i Sâlim’de yazılı olduğu belirtildikten sonra kalan kısmı tamamlanır: “Na%am<t-ı aqv<l-i r<st-<y<tı n<y-ı ^alem-i S<limde Kütahyada bi`l-meş!`*a ^ar<r-gl-r-i Z<viye-i Mevleviyye oldu%u deme dek na^ş-beste-i taqr!r

Câzim mahlâslı Zeyrekzâdede Mehmed Efendi için: “..... Meqmed Efendidir ki 1130 da qareket-i *<rice geldigine ^adar aqv<lini S<lim Efendi Tewkiresinde yazmışdır”. (N 92 / S 27b)

Hasîb mahlâslı Uşşâkîzâdede Seyyid İbrahim Efendi için, 1102’de Edirne pâyesini alıncaya kadarki hayatının Sâlim Tezkiresi ve Şakâyıku’n-nu`mâniye’de anlatıldığı belirtildikten sonra kalan kısmı da tanıtılır: “S<lim Efendi merq>m ile müweyyel-i d!ger Şa^<yı^u`n-Nu`m<niye Şey* Bu*~<r! tewkirelerinde 1102 Recebinde mu^ayyed-i menş>r-ı i`tib<rı olan Edirne p<yesine ^adar aqv<lllerine

Rif`at mahlâslı Rif`atîzâde için: “S<lim ve \af<y! Tewkirelerinde aqv<li nig<şte-i ~aq!fe-i taf~!l olan

¹ Tezkire-i Sâlim’de İkbâlî olarak geçmektedir.

2. Diğer Tezkirelerden Yapılan Alıntılar

Esad Efendi'nin Tezkire-i Sâlim dışında Tezkire-i Safâyî, Âdâb-ı Zurafâ ve Şakâyîku'n-nu'mâniye'den alıntılar yaptığı görülmektedir. Ancak bu alıntılarda bilgiler karşılaştırılmakta ve sağ iken o tezkirelerde adı geçen şairlerin hayat hikâyeleriyle ilgili mevcut bilgiler özetlendikten sonra ölümlerine kadar olan süredeki bilgiler eklenmektedir.

Tezkire-i Safâyî'den dört şair maddesinde alıntı yapılmıştır. Bu alıntılar, şairlerin gençlik çağlarına ait bilgilerinin özetlenmesinden ibarettir. Daha sonraki hayatlarına dair bilgiler Es'ad Efendi tarafından eklenmekte ve Sâlim Tezkiresi ile birlikte atf yapılmaktadır. Alıntılar:

“Aqmed (Ş<m!-z<de Üskü<r!): Aqv<l-i muqassen<t-iştim<li Tewkire-i S<lim ve \af<y!de muqarrer ve” (N 5 / S 4b)

=g<h (Bula^ Q<fi] Meqmed Efendi): “Ney-şekker-i lewwet-i xemer vü<di na*list<n-ı Semer^andda ve `al<-^avl Bu*<r<da z!b<-r<-y! |arq-ı şuh>d ve gülgeşt-i sey<qati fihris-i büld<n ve k<n-ı cev<hir-i `irf<n olan İstanbul ve s<'ir diy<ra vardı^dan ~o+ra Diy<r-ı Bekre res!de-i miş<^a i^<met ve ^ır^ elli yıldan beri ol c<y-ı feraq-fez<da tedr!s-i `ul>m ve hüner ve `ib<det-i Rabb-i Vef!r ile nih<de b>riy<-y! istir<qat ve şey*-i <g<h `irf<n u s<'ir `ul>ma <şin< ve elsine-i xel<xede eş<r-ı <bd<rı müselle-i üdeb< bir ş<'ir-i bel<%at-dest-g<hdır deyü aqv<li Tewkire-i S<lim ve \af<y!de mev~>f ve” (N 22 / S 9b)

Em!n (Seyyid Meqmed Efendi): “Tewkire-i S<limde aqv<li Bur>sa müderris!n silkine b<-imtiq<n bi'l-insil<k d<*il mertebesine p<-nih<de-i vu~>l olmuşdur ta`b!rine ^adar taqr!r ve \af<y!de s<bı^da ma*la~ olan S<bı^ ile ba`{ı terceme-i heng<m-ı cüv<n!-güweştesi ~af<yiq-z!b-i tas!r ^ılınup” (N 31 / S 10a)

Rif at (Rif at!-z<de): “S<lim ve \af<y! Tewkirelerinde aqv<li nig<şte-i ~aq!fe-i taf~! olan” (N 145 / S 45a)

Râmiz Efendi'nin Âdâb-ı Zurafâ adlı tezkiresinden üç şair maddesinde alıntı yapılmıştır: Bâkî, Berâî, Pîrî. Tezkirelerdeki bilgiler karşılaştırıldığında şairler hakkındaki bilgilerin Âdâb-ı Zurafâ'dan özetlenerek aktarıldığı anlaşılmaktadır¹.

B<^! (H<şim-z<de D<m<dı `Abdü'l-B<^! Efendi): Dol<b-ı |>l-ı emel olan |uru^ı <d<b-ı sittede `adem-i ra%bet ve pederi Aqmed Efendi-n<m im<mı+ inti^<linden S!m-keş-*<ne _<nında k<'in mescid-i şer!fde im<met ve `ülem<-y! `a~r-ı B<yez!d _<n-ı Vel!den Q<cı Qasan-z<de C<mi`inde *i|<bet ve]`ifiyle maqall-i m!<dı olan Kürekci başı maqallesinde minber-mek!n-i tevekkül-i t<m ve miqr<b-niş!n-i riy<{et-i tam<m ve Egri^apulıdan *a||-ı xülûx ve nes*de me'w>n `ahd-i Mu~|af< _<n-ı X<lix şu`ar<-y! p<kize-ed< cümlesine ma^r>n Ş<mdan ma`z>len vef<t eden H<şim-z<deye d<m<d ma`rif-i `ilmiye taq~!line mu`td `Abdü'l-B<^! Efendi oldu%u ma{b>|-ı R<mizdir. (N 44 / S 17b)

Ber<^! (Ruh<v!): Bi+ yüz yetmiş yedi qud>dunda dest-i ^a{< ile v<~l-ı raqmet-i _ud< olan Vez!r Mu~|af< Paşa def^a-i x<lixde ~ad<rete gelürken `ar{-ı ^a~!de-i

¹ Sadık Erdem, Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâsı, Ankara, 1994, s. 33, 35, 48.

nef!de ile ma]har-ı ikr<m olara^ ~ila-i raqmi olan Ruh<da pençe-i sa*t-ı {ar>retten reh< ve ma`iyyet-i müş<rün-ileyh ile İstanbula gelip ol t<r!*de ket*üd<-yı ~adr-ı `<! ve q<len k<tib-i Um>r-ı Mülkiye éalemi denilen o|a *ulef<sını+ silkine du*>| ile reh< bulundu%u ve şî'r ü inş< ve `irf<nı tes!m-kerde-i büle%< oldu%u ma{ba|a-i R<mizde görülmüşdür. (N 53 / S 18a)

P!r! (N>q Efendi Bir<deri): `A~r-ı Mu~|af< _<n-ı X<lix şu`ar<sından ve münşiy<nından ve kib<r-ı *<ceg<ndan N>q Efendi-n<m w<t-ı v<k<-ma^<mı+ bir<deri oldu%u müsvedde-i R<mizde mezb>rdu. (N 72 / S 23a)

Fatîn Efendi'nin antoloji tipi tezkirelerden sayılan Hâtimetü'l-eş'âr'ından bazı şair maddelerine eklenen 26 gazel, 10 kıt'a, 11 beyit, 1 muhammes, 7 tarih, 1 kaside ve 1 rübai alıntı yapılmıştır.

Sonuç

Bütün şair tezkirelerinde yer yer birbirlerinden bilgi aktarma veya alıntı yapma görülmektedir. Es'ad Efendi'nin de başta Sâlim olmak üzere, Safâyî, Râmiz ve Fatîn'in hazırladıkları tezkirelerden faydalanması, alıntı yapması bir kusur değildir. Yazar geleneğe uymuştur, denilebilir. Alıntı yapılan tezkirenin adının belirtilmesi, bilgilerin doğrulandığını gösteren bir ipucudur.

Bazı şair meddelerindeki alıntılar özetleme yoluyla aynen kullanılmış, bazılarında da o bilgilere eklemeler yapılmıştır. Tezkirelerde adı geçen şairler, gençlik çağlarında XVIII. yüzyıl tezkirelerinde yer aldıkları halde daha sonraki hayatlarına dair bilgi verilmek üzere XIX. yüzyılda hazırlanan Bağçe-i Safâ-endûz'da da adları geçmektedir. Şairlerin gençlik çağlarına ait bilgiler, bu tezkirelerden alıntı yapılarak özetlendikten sonra kalan hayatlarıyla ilgili bilgiler eklenmektedir.

Bazı şairler tanıtılırken, hem şair hem de babası hakkındaki bilgiler atıf yapılarak belirtilmiştir. Esad Efendi'nin tezkirelerdeki bilgileri karşılaştırırken bazı şair maddelerinde ayrıntılara indiği görülmektedir.

Es'ad Efendi'nin hazırladığı Bağçe-i Safâ-endûz, müsvedde halinde kalışı sebebiyle bazı eksikliklerine rağmen, diğer tezkirelerde haklarında bilgi verilmeyen 40 civarında şairi tanıtması ve Türk asıllı olmayan şairlerden bahsetmesi dolayısıyla edebiyat tarihi araştırmacıları için önemli başvuru kaynaklarından biri haline gelmektedir.

Müellif nüshasında örnek şiirlerin yer almadığı şair maddelerine, Nail Tuman tarafından kopyasının hazırlandığı nüshada, adı geçen şairin gazel, kıt'a, nazm ve lugaz örnekleri eklenmiştir. Bu şiir örnekleri Safâyî, Sâlim, Râmiz ve Fatîn Efendilerin tezkirelerinden derlenmiştir. Nail Tuman, bu şiir örneklerini ekleyerek Bağçe-i Safâ-endûz'a zenginlik kazandırmak istemiş olabilir. Ancak şiir örneklerinin başka tezkirelerden alınması eleştirilmiştir¹.

¹ Halûk İpekten, İsen, Mustafa, Kılıç, Filiz, Aksoyak, Hakkı, Eydurun, Aysun, Şair Tezkireleri, Grafiker Yayınları, Ankara, 2002, s. 137.

Kaynaklar

1. Arslan, Mehmet, Mecma-ı Şu'arâ ve Tezkire-i Üdebâ, Sivas, 1994.
2. Ayan, Hüseyin, Tezkireler, Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Edebiyat Bölümleri Ders Notları: 60, Erzurum, 1984.
3. Bursalı Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri, Meral Yay., İstanbul, 1975, 3 c.
4. Erdem, Sadık, Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâsı, Atatürk Kültür Merkezi Yayını Sayı: 79, Ankara, 1994.
5. İnal, İbnülemin Mahmut Kemal, Son Asır Türk Şâirleri, Dergâh Yay., İstanbul, 1988.
6. İnce, Adnan, Tezkire-i Sâlim, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, 1977.
7. İpekten, Halûk, İsen, Mustafa, Kılıç, Filiz, Aksoyak, Hakkı, Eydur, Aysun, Şair Tezkireleri, Grafiker Yayınları, Ankara, 2002.
8. İpekten, Halûk, Mustafa İsen, Recep Toparlı, Naci Okçu, Turgut Karabey, Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 942, Ankara, .
9. İsen, Mustafa, Kühü'l-Ahbâr'n Tezkire Kısmı, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını-Sayı: 93 Tezkireler Dizisi-Sayı: 2, 1994.
10. Levend, Ağâh Sırrı, Türk Edebiyatı Tarihi, I, Ankara Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1973.
11. Oğraş, Rıza, Es'ad Mehmed Efendi'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Şâhidü'l-müverrihîn Adlı Eserinin Edisyon Kritiği, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Edirne, 1995.
12. Oğraş, Rıza, Esad Mehmed Efendi ve Bağçe-i Safâ-endûz'u, Burdur, 2001.
13. Unat, Faik Reşit, Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1988.